

206.

GYÖR-VÁR ÉS VÁROS

HELYRAJZA, ERŐDÍTÉSE,

HÁZTELEK- ÉS LAKOSSÁGI VISZONYAI

a XVI. és XVII. században.

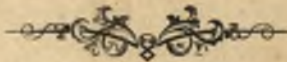
(Két ábrával.)

IRTA

VILLÁNYI SZANISZLÓ

SZT-BENEDEKRENDI TAG S FŐGYMN. NY. R. TANÁR.

GYÖRÖTT,
NYOMATOTT GROSS GUSZTÁV- ÉS TÁRSÁNÁL.
1882.

Az 1518-ki adórovás szerint 111 portája (porta vagyis kapu alatt ez idő szerint egy adórovást képező jobbágytelket értettek) volt; az adófizetés alól 10 porta fel van mentve, 4 porta pedig elhagyatva állott.

A mai Ujvárost az adórovás egy szóval sem említi; egyéb okleveleink sem emlékeznek Ujvárosról, mi kétséggkívül annak jeléül tekinthető, hogy területe — mint föntebb is említők — a XVI. század elején még néptelen volt; különben földje szintén a káptalan földesuri hatósága alá tartozott.¹⁾ A mai Ujváros elején ugyan már 1519-ben is állott néhány épület; de népessége főleg Fehérvár eleste (1543) óta szaporodott, midőn a törökök rabló kalandozásai elől Győr védtelen külső területei, majd Sokoróalja lakossága részben itt kereste biztosabb otthonát. 1548-ban Ujfalunak, 1572-ben pedig már Ujvárosnak nevezték.²⁾ Győr-várossal a Rába-kid kötötte össze.

3) Szent-Benedekfalva, mely máskép Szent-Benedek-vagy Pándzsa-utcának (1502) is neveztetett.³⁾ A Szt.-Péter-utcával együtt a káptalan földesuri hatósága alá tartozott s külön városrészt képezett, melynek önálló birája is volt, pl. 1497-ben Sági Domonkos.⁴⁾ 1509-ben e városrésznek⁵⁾ 11 egész és 17^{1/2} félhelyes jobbágylakója, 1518-ban pedig 20 adófizető s 8 szegény portája vala.

A török hódoltság terjedése s Győr erősítése óta a bástyákon kívül fekvő terület elnéptelenedik, s azóta a mai temető és a hosszú-utca tájékán fekvő Szent-Benedekfalva is lassankint elpusztul. A káptalani számadókönyv vezetője 1631-ben azt írja, hogy Szent-Benedekfalva a rácok hajdani temetője felé feküdt⁶⁾ s hogy ez idő szerint el van hagyatva. E temetőnek a fehérvári so-

---

¹⁾ A föntidézett 1519-ki s a püspök és káptalan között megkötött egyezséglevélben olvassuk: . . . super litibus et controversiis inter eadem partes ratione molendini supra possessionem episcopalem pynyed vocatam prope Jaurinum habitam in praedicto fluvio rapca per praefatum dominum Johannem episcopum partim in terra episcopali, partim vero in terra capitulari Jauriensi praeter voluntatem imo contra expressam prohibitionem praefatorum dominorum capitularium erecti . . . .

²⁾ Győri kápt. felvall. jegyzőkönyve II. köt. 1548. Margit asszony felváltása; 1572. 432. l. (1550-ben egy ujvárosi ház 18 frtért adatott el. (u. o. 175. l. II. köt.))

³⁾ Gy. kápt. számadók. I. köt. 9, 35, 40. l.

⁴⁾ Gy. kápt. számadók. I. köt. 98. l.

⁵⁾ L. u. o. 9. l.

⁶⁾ A III. kötet végén.

tották, melyek elhelyezésére I. Lipót három bolthajtásos polgári épületet rendel megvétetni. Az 1699-ben átveit épület egy részét 1700-ban kolostorra s templommá alakították. Mai kolostoruk a lauretomi kápolnával 1714—1720 között épült; Heister főkapitány s a haditanács beleegyezésével a kolostor falait a görvéd- és a nyugati várfalig vitték, de a convent körül sőt a cellák alatt is (curritorium) kisebb és nagyobb ajtókkal ellátott szabad utat kelle hagyniok a katonaság számára, hogy ez a bástya alatti kazamatákhoz juthasson s a hadiszereket oda bezállithassa. A clausurán kívül vezető utak ajtóihoz (2) a kat. hatóság is tartott kulcsot. Ama rézkakas, mely egykoron a Duna-kapu fölött állott s utóbb az építkezési hivatal tetejére került, a spanyol keresztrel bővítve s megújítva az új épületnek a bécsi kapu-felé eső tetejére helyeztetett. A kolostort követte a mai templom felépítése (1720—1725); a rendtagok a Perger-féle házból teljesen kivonultak s a ház nagyobb (keleti) része leromboltatván — telke a közbüleső utcával egylitt az új templom telkéhez kapcsoltatott.¹⁾

Ujvárosi templomok és iskolák. Fejér György szerint²⁾ Ujvárosban az első kath. templomot gf. Zichy Pál, a vár alkapitánya építette 1638 ban. A kerekded és kápolnaszerű templom (Eccl. Transfigurationis) a mai zsidótemplom telkén (a szénatéren) állott s a Zichy-család sirboltjául szolgált.

A protestansok az 1681: 25, 26. teikk értelmében ismét szabad vallásgyakorlatot nyertek; mindamelltt 1687-ben belvárosi (ismeretlen fekvésű) imatermőktől ismét megfosztattak s egészen az Ujvárosba voltak kénytelenek visszavonulni. Az ágostai vallásuk a Rábca partján kezdetben csak szegényes nádyskót, majd 1705-ben szilárd anyagból építettek templomot, iskolát, lelkész- és tanító-lakást.

A reformatusok mai templomuk tőszomszódtságában vettek telket, melyre templomot és iskolát építettek, mely azonban már 1713-ban leégett.³⁾

Egyéb kiválóbb épületek. Győr legrégebb s legkiválóbb épülete e korban a püspöki palota, mely terjedelemre nézve Győr egyéb épületeit jóval felülmulta. 1551 óta a főkapitányok foglalták le lakásul; a palota falain ott diszlettek a régi püspökök faragott cimerei, nevei, melyek örökös szemrehányáskép

¹⁾ Liber fundationis Conv. Jaurinens. 77. Carmelit. Discalc. 1699. 1—70
I. I. köt. a gy. karmel. kolostor birtokában.

²⁾ Nagy-Győr Jelességei. Tud. Gyűjt. 1820. 15. 1.

³⁾ L. Győrmegye és város egyet. leir. 627. 1.

Maga a káptalan, — mint Győr-város földesura — saját házaira nézve féltékenyen őrizte e mentességi jogát s fenn is tartotta; habár a katonai beszállásokra nézve örökös surlódásban élt a főkapitányokkal, s nem egyszer kelle panaszával a trón zsámolya elé járulnia. A tüztorony előtt fekvő Stampf-ház mai saroktelke csak e században lett beépítve s azelőtt üres tér vala; maga a tüztorony a múlt század utolsó tizedében épült (1792).

Ujváros házstatisztikáját illetőleg csak a két (XVII. és XVIII.) találkozó század határán találunk részletesebb adatokat. 1615-ben Ujvárosban csak 92 ház volt.¹⁾ 1701-ben már 488-ra emelkedett a lakóházak száma;²⁾ ebből 40 a nemesek, 241 a polgárság, 154 a militia és 53 a hajduk birtokában volt.³⁾

Tollius J. és Bél Mátyás nyilatkozata Győrről; kiegészítő helyrajzi adatok. A külbenyomás, melyet Győr-város az idegen szemlélőre gyakorolt, nem mondható kedvezőtlennek. Tollius Jakab utleiró,⁴⁾ ki a tizenhetedik század végén megfordult Győrött, azt írja, hogy a város elég kellemes benyomást gyakorol. Megérkezésekor (hajón) épen ünnep lévén — a lakosság ünnepiesen vala öltözve s nemkülönbség nélkül a vízpartra vagy a bástyafalakra gyűlt, melyek az egész város körül elég széles és kényelmes sétahelyül kínáltak.⁵⁾ Tollius a város megtekintésére egy órát szentelvén, azt mondja róla folytatólag, hogy házai sem nem szépek, sem nem csunyák. Maguk az utcák kevésbé díszesek, mert kövezetlenek. A főkapitányok palotáját jelentéktelennek mondja; ellenben kiemeli a jézustársaságiak collegiumát és templomát, melyel szemközt a piacon a Bold. Szűznek szobra áll. A jelenleg is fennálló vagy 15 m. magas szobrot Kollonics Lipót gy. püspök emeltette Budavárának 1686-ban történt visszafoglalása emlékeül.⁶⁾

¹⁾ Városi ltár IV. jegyzők. 1615.

²⁾ Győrmegy. ltár 1701. febr. 11. tart. gyűlés jegyzők.

³⁾ 1714-ben az ujvárosi nemesség 190 frt 25 drt, a polgárság pedig 850 frtot fizetett adóul, míg a belváros polgársága 3350 frt 60 drt, a nemesség pedig 2461 frt 30 drt fizetett, 4 ölet számítva egy adórovásra. 1702-ben Ujvárosban csak 4 ház tartozott a soltész (Schultheisz) hatósága alá.

⁴⁾ Epistola Itineraria CDDXCIX. V. p. 145—147.

⁵⁾ Tollius- és Bél adatait itt kiegészítjük egyéb adatainkkal.

⁶⁾ A karsu márványoszlop négyszögű alapzatának oldallapjain e felirat olvasható: Virgini Deiparae sine macula Conceptae Domus Austriacae Ungariae Praesidy Protectrici Imperante Feliciter Leopoldo I. Commendante Hermanno Marchione Badensi Leopoldus E. S. R. J. Comitibus A Kollonitz Jauriensium

közlekedést: éstve az utolsó dobszó után a kapuk bezáratnak; a dobolás tartama alatt azonban a ki- és bejárás még megengedettik. Aratás és szüret idején pedig reggeli 11—12 óra közt a fehérvári kapu is nyitva tartatik. (Észerint a kapu rendesen el vala zárva; főközlekedésül a bécsi kaput használták). A temetkezésekre vonatkozólag pedig tudtul adja, hogy (t. i. a fehérvári kapun át) nem fognak megakadályoztatni, de azokat előbb nála, vagy távollétében helyettesénél be kell jelenteniök.

Ujváros. A XVII. század közepe táján megkezdett külső erődítések több tekintetben átalakítólag hatottak az Ujvárosra is. A győrmegyei követeknek adott utasításokból (1681)¹⁾ kitünik, hogy a Rába felé eső házak és kertek kárpótlás nélkül leromboltattak. A követek utasítottak, hogy az illetők kárpóttatását sürgessék; hogy továbbá kerteket akár a régebbi, akár más helyeken ismét szabadjon rendezniök.

Bél leírása szerint az Ujvárosnak a mult század elején négy hosszú utcája volt; ezek tulsó végén, a karókerítésen túl feküdt a temető, azon a helyen, melyet ma ó-temetőnek mondanak s a sorompón belül fekszik. A városnak a Rába felé eső eleje, hol ma az evangelicusok és molnárok épülete áll, egész a zsinagógaig üres tér (glacis) vala, míg a mai sétatér helyét két külső sánc foglalta (l. a mellékelt II. sz. alaprajzot). Bél csak egyetlen házat mond kiválóbbnak, azt t. i., mely a bécsi kapu felé nézett; többi épületei alacsonyak és úgy épültek, hogy ostrom esetében könnyen lerombolhatók valának. Tehát nem volt szabad szilárd anyagból építkezniök; a falak jobbadán vályogból készülnek, a tetők náddal, zindelylyel ritkábban, cseréppel, úgymond, sohasem fedetnek. Van 3 imaháza: egyik az ágostai vallásuaké a Rábca partján, a másik a helvét vallásuaké, mely a város másik oldalán fekszik és végre a gör. keleti vallásu szerbeké (1724), mely hátrább fekszik.²⁾ A két első az iskolákkal, a lelkész és tanító lakásával állott kapcsolatban.

A XVIII. sz. elején az Ujváros korábban sáros és járhatlan utcái legalább részben már ki valának kövezeve; ez azonban csak azon föltétel alatt történhetett, hogy Győr-vár ostromzároltatása esetében a keresztutcák kövezetét fel kell szedniök és a külső erősségekbe szállítaniök, nehogy az ellenség azokat ostromműveihez

¹⁾ Győrmegy. Itár. I. csom. 10 p.

²⁾ Protestans létére a catholicismust lehetőleg ignorálja úgy a bel- mint a külvárosban.

felhasználhassa. Tulsó vége azonban még 1713-ban is oly kátyolos és sáros volt esős időben, hogy a közlekedés sokszor hosszú időre lehetetlenné vált.¹⁾ Szigettel a Rábcán vert hid által állott kapcsolatban. A Rábán is elég hosszú hid állott, közepén csapóajtóval s örökkel ellátva.²⁾ Amaz, úgymond Bél, a szigetiek, emez pedig a megye költségén épült s tartatik fönn."

Lakossági viszonyok. Győr a XVI. század második felében nemcsak helyrajzilag alakult át, hanem lakóinak számaránya és nemzetisége szempontjából is nevezetes változáson ment keresztül. I. Ferdinand s Miksa uralkodása alatt a város erődítésével egyidejűleg — nagyszámu idegen elem szivárog Győrré s leszen annak állandó lakosává. Magának az őrségnek túlnyomó része rendszeren idegenekből állott; az építkezéseket is külföldiek végzik. Minthogy az ország rendei már az 1546 : 5. teikkben kijelentik, hogy az ország önerejével még béke idején sem képes magát megvédeni — külsegély nélkül, ennélfogva királyaink (az egyéb tartományaik nyújtotta segélyből) idegen zsoldosokat toborzanak s ezeket helyezik el a végvárakba s első sorban a Bécs védelmére rendelt Győrvárba. Győr katonai jellege s a telekkönyvekben házbirtokosokul jelzett katonák és a kat. hatóság alá tartozó egyének jelentékeny száma kívánatossá teszi, hogy a telekkönyvek némi magyarázataul a győri őrségbeli s első sorban a hadszervezeti állapotokra is vessünk futó pillantást.

Adalékok a XVI. és XVII. századbéli hadszerkezet köréből. Győr lakosságának zöme foglalkozására nézve a vitézlő, kereskedő és iparos osztályra oszlott, mely osztályok mindegyike többé-kevésbbé őstermeléssel is foglalkozott. Mindamellett Győr, mint egyuttal fontos végvár, az őrség túlsulya s a polgárság harcias szelleménél fogva e két századon át határozottan katonai jelleget ölt.

A kaszárnya-rendszer életbeléptetése a mult század műve;³⁾ fentebb említők, hogy a főkapitányok polgári háztelkek kiosztása s a kvártélytartás utján igyekeztek a katonaság elszállásolásáról gondoskodni.

Az 1567. évi tkönyv a házbirtokosok sorában gyakran említ

¹⁾ B. k. had. ltára; Kriegsarchiv. 1713.

²⁾ Bpesti orsz. ltár: Benignae resolutiones 1666. 96. l. (1666-ban a régi hid helyett a kamara 12 hajóból álló hajóhidat állíttatott fel; a költségtervezet 589 forint 42 krról szól.)

³⁾ A II. sz. alaprajz-mellékleten a mai nagy-kaszárnya helyét annyiban jeleztük, amennyiben itt azelőtt is erődítési telkek állottak.

sankint szállong vissza s foglalja el ismét régi tűzhelyeit. A Győr visszavételét (1598) követő években 218 magyar és 207 német követeli vissza 1594 előtt birt vagy örökösödés útján reá szállott házáat. A magyarok közül¹⁾ 75 polgár és 34 asszony; a többiek (89) nemesek, tényleges vagy katonaviselt egyének, tisztviselők és deákok (litterati); a németek közül 168 férfi és 39 nő, kik között csak 11 városi polgár található. E 425 házbirtokos közt 70 iparos volt, kik összesen 39 iparágat képviselnek.

A városi hatóság alá tartozó polgárság száma 1598 óta csak lassankint növekszik; 1615. dec. 29-én Győr polgárai összeirattak,²⁾ mely összeírás szerint ekkoron a belvárosban 206 házban 224 polgár, az Ujvárosban pedig 92 házban 116 polgár tartózkodott (köztük egy vendégfogadós), holott 1617 ben csak magában a belvárosban 592 volt a házak száma, tehát a többi vagy üresen állott, vagy ami valószínűbb — mind a német katonai hatóság alá tartozott. A fentemlített polgárok nevei túlnyomóan magyarok, de vannak köztök rác hangzásúak is.

R á c o k. A XVI. század végén nyomtalanul eltűnt rácok 1607-ben újra megjelentek Győr területén; vezérok: Vaicas Száva. A káptalan a gyér népességű Ujvárosban, a róluk nevezett utcában (rác-utca) telepítette meg őket. A velök kötött szerződés (1612) alapján a városítól független hatósági jogot biztosít részökre és részletesen szabályozza a káptalan mint földesur iránt való viszonyukat. Az eredeti szerződés pontjai a következők:³⁾

1) Az Racziok az Captalant feöldes Uroknak esmeriek keözeötteök, es Tisztességbeli Birot es leghalab Negi Eskütteket ualaszanak, kiket az Uraknak be praesentallianak. Ha azok az szemeliek Captalanbely Uraknak teczeni fognak io, ha nem tehát Birosagra Negi mas szemelieket es 16 mas Szemelieket Eskütsegre ualot proponallianak, az kik közül az Nemes Captalan egi Birot es Negi esküttet ualaszon, az Biro es az Esküttek lassanak igazat keözteök. Hol penigh ualamily felnek az Biro es Esküttek eleöt let Töruennie nem techienek, tehat az feöldes Urok eleiben appellalliak, hagi ot szakadgion vege dolgoknak.

2) Nöha ugi nagon hagi ennek eleötte azal obligaltak magokat az Raczok, hagi feienkent három három forintot fizessenek az feöldes Uraknak uagi lennenek fizetesen uagi nem (t. i. zsoldos katonák a györi várórségben). De mindazonáltal az kik az Geöry fizetesen

¹⁾ L. az 1567. évi tkkönyvhöz csatolt lajstromot a városi ltárban.

²⁾ Városi ltár. IV. jegyzök. 273. l.

³⁾ Györvárosi ltár. 7. sz. jegyzök. 277. l.

tehát körülbelül 54 házban laktak. E házak azonban nagyon aprók lehettek, mert 1611-ben egyikök 13 frtért adta el házát.

A rácok szerződésbiztosította s önálló hatósági szervezete azonban nem sokáig állott fenn. Nagyobb részök lassankint a főkapitány hatósága alá állott vagy felesapott katonának; 1636-ban már csak 24 frt. censust fizetnek a káptalannak.¹⁾

Zsidók. Az 1567. évi telekkönyvben említett zsidó-utca eredetileg kétségkívül zsidó lakosaitól nyerte nevét; számuk egyébiránt e korban nem lehetett valami jelentékeny. Montecuccoli főkapitány 1669 márc. 3-án a lassankint letelepült zsidókat kitiltotta s a vármegyét figyelmeztette, hogy a zsidók letelepedését ezentul nem fogja tűrni s csak vásárok alkalmával leend szabad a városba lépniök.²⁾ A XVII. század végén összesen csak két zsidó kereskedőt találunk a város állandó lakosai közt, kik a város zsidóellenes magatartása folytán — a főkapitány pártfogása alatt állottak. A múlt század elején Donat zsidó kereskedő (Jakab és Mihály nevű fiaival) 200 frt. védelmi díjat fizetett Althau főkapitánynak.³⁾

A XVII. század végén (1698) az említettük különféle nyelvű és vallású lakosok közül 336 felesküdt (a polgárrá avatáskor esküt kelle letenni) városi és 141 újvárosi polgár tartozott a városi hatóság alá.⁴⁾

Foglalkozás szerint: 1703-ban a belvárosi háztulajdonosok között 127 iparos (28 iparág) volt; ezek közül 19 a német kat. hatóság alá tartozott. A telekkönyvből kitünik, hogy még ugyanazon céh tagjai is részben a városi, részben a kat. hatóság alá tartoztak.

1713-ban a négy belvárosi járásban összesen csak 219 házbirtokos polgár vala, kiknek 185 zsellérlakójuk volt. Úgy e kules, mint a házak statisztikája alapján Győr összes lakossága 1700-ban vagy 9000—10000-re becsülhető, mely szám azonban az 1711—1713-ig dúló rettenetes pestis folytán jelentékenyen alábbszállt.

A győri főkapitány és főtisztjeinek állása ; hatalomkörük a lakossággal szemben. Győrvár- és a győri végek főkapitányai mint a király képei — a város területére nézve úgy a rendőri hatalom mint a közigazgatás és büntető hatalom legfőbb vezetését is a magok

¹⁾ Gy. kápt. számadókönyv IV. köt. 94. l.

²⁾ Győrvárosi ltár. lad. 2. fasc. 22. nr. 583. Győrmezei ltár. 1669/9.

³⁾ Városi ltár. I. I. f. 9. nr. 342. 1697—1701. jegyzők. Győrmezei ltár. II. 1698/26.

⁴⁾ Városi ltár. 1697—1701 jegyzők. 533. l.